

ПЕРЕДМОВА

Покоління «Пенсі» в сучасній історіографії

Напевно, це ознака наближення старості – людина починає з незадоволеним бурчанням згадувати добрі старі часи, коли все було інакше і, безумовно, краще. «Так, були люди в наш час, не те що нинішнє плем'я. Богатирі не ви!» Сидиш, перекладаєш потихеньку якогось Дж. Мітчема-мол. і мимоволі згадуєш Морісона, Ліддел-Гарта, Тарле, Клаузевіца, Штенцеля... Та Ксенофонта, зрештою!

Перший і найголовніший докір, який хочеться кинути сучасним історикам, – зарозуміле нехтування точністю викладу фактів. Перш за все, звідкись спливає маса незнайомих прізвищ. Начебто ти прекрасно знаєш увесь командний склад, – і на тобі, командир авіакорпусу Бруно Лецер. Приятель самого Герінга, між іншим. Ти відчуваєш, що тебе обманюють, але не дуже розумієш, як. Запідозривши у себе склероз, що починається, кидаєшся до довідника – ага! правильно! Бруно Лерцер. І це не друкарська помилка, це систематично повторювана помилка. На фотографії нам демонструють адмірала

Алана Каннінгхема. Але ж ми знаємо, що генерал-лейтенант сер Алан Каннінгхем був рідним братом адмірала сера Ендрю Каннінгхема! Раптом ти посеред тексту натикаєшся на адмірала Ісуроку Ямамото. Завжди, між іншим, був упевнений, що адмірала звали Ісороку. Але що там одна буква, дурниця якась.

Між іншим, мені довелося поговорити з одним із таких діячів. На запитання, чому він охрестив найбільшого американського військово-морського історика Морісона і чи бачив він оригінали книг Морісона, мені відповіли: «А навіщо оригінал дивитися? У Радянському Енциклопедичному Словнику так написано!» Рішуче мені починає подобатися безсмертний професор Вибегалло. У «Казці про трійку» професор як джерело знань тягав із собою аж 10 томів «Малой Радянської Енциклопедії». Нинішнім історикам вистачає однотоминого словника.

Звідси ж з'являється і маса технічних ляпів. Я виправив, що міг, але не судить занадто суворо. Вже дуже багато було помилок. Для початку Мітчем-мол. повідомив нам про наявні на озброєнні англійців 37-мм зенітках. З чого британці перейшли на чисто німецький калібр, я так і не зрозумів. Але повідомлення, яке промайнуло, що ці гармати перебували на озброєнні важких зенітних полків, усе поставило на місце. Це ж 3,7 дюйма! Добра стара англійська 94 мм зенітка! Сплутав міліметр із дюймою – з ким не буває. Адже вони такі маленькі, ці дюйми, не відразу розгледити.

Трохи пізніше він вразив мене новим відкриттям. Виявляється, зенітні бофорси були прозвані «пом-пом» за свій характерний тріск під час стрільби. Я був переконаний, що пом-помом називається 2-фунтовий зенітний автомат Віккерса. І шведський 40-мм бофорс до нього жодного стосунку не має. Але для покоління пепсі, мабуть, ця відмінність не прин-

ципова. З «калаша» стріляти або «шмайссера» – моноенергетично, як сказали б фізики.

Ще одна цікава деталь. Коли я перекладав для «Військово-історичної бібліотеки» мемуари Гая Гібсона «Попереду ворожий берег», мені здалося, що я все це вже читав. І правильно. Багато сторінок книги Баркера «Затопити Німеччину!» разуче схожі на спогади Гібсона. Чому я це згадав? Та тому, що під час роботи над цією книжкою на столі в мене лежала праця Меллентіна. І знову, більш ніж підозріла схожість. Втім, Мітчем-мол. скрупульозно вставив номери британських полків і батальйонів там, де Меллентін просто через брак фактів відбувався обтічним «британські війська». Але взагалі-то приємно зустріти старих знайомих.

На особливу розмову заслуговує мова сучасних р*сійських істориків. Ось тут уже не будемо на американське дзеркало нарікати. Прочитавши, як «німецькі субмарини люто атакували Північну Америку», мимоволі впадаєш у правець. Зрозуміло, р*сійська мова не стоїть на місці, вона живе, розвивається, змінюється. Згадаймо, як Пушкін зумів трансформувати великовагові, незграбні рядки Сумарокова і Тредіаковського: «Катерина Велика, о! поїхала в Царське Село». І замість цього ми отримали «Я пам'ятаю чудову мить...» Але ж ми пам'ятаємо мову Пушкіна, а не його кучера, і вже тим більше не лексикон улюбленої кобили Олександра Сергійовича. Зате сьогодні літератори явно не в честі. Ми не будемо намагатися з'ясувати, хто там класик, а хто ні, час сам розсудить, без нашої допомоги та участі. Але ж не мову сучасних письменників нам пропонують, а щось із репертуару запеклих депутатів і закінчених бандитів. І в результаті замість «Не шкодую, не кличу, не плачу...» нас змушують «в натурі, блін, повірити про те, як зачепити круту біксу».

Британські танкові війська

Про англійську доктрину використання танків ви прочитаєте в самій книзі, тому ми не розповідатимемо про неї в передмові. У книзі «Найбільша перемога Роммеля» добре показано химерні, звивисті шляхи, що завели англійські бронетанкові війська в непролазну трясовину. Як англійці могли воювати, маючи такі танки і такі військові доктрини, не зрозуміло. Вони і не воювали, але це моя особиста думка, яку я нікому не нав'язую. Ще граф Ігнат'єв у своїх спогадах «П'ятдесят років у строю» говорив, що англійські джентльмени розглядають війну як якийсь ризикований, захопливий спорт. І погляди Королівського Танкового Корпусу ідеально вкладаються в цей шаблон. Взагалі складається враження, що англійські танкісти із задоволенням замінили б бій якимось змаганням на танкодромі зі стрільбами по мішенях, залюбки погодившись віддати той же Тобрук переможцю в цьому турнірі.

Втім, залишимо лірику, поговоримо про грубі матерії, насамперед – про озброєння британських танків. З 1938 по 1942 рік основним озброєнням британських танків була 2-фунтова скорострільна гармата кількох модифікацій. І це в той час, коли всі інші країни мали 75-мм гармати! Мало того, до цієї самої 42-мм гармати англійці мали тільки бронебійні снаряди! Так, британські танкісти збиралися воювати тільки з танками противника, тоді це було б виправдано. Але як бути з піхотними танками?! Ніхто не помітив глибокого протиріччя в самій концепції. Танки супроводу піхоти повинні знищувати вцілілі вузли ворожої лінії оборони. І що накажете, стріляти по доту малокаліберною болванкою? Нічого не змінила і поява 6-фунтової гармати (57 мм). Ось тому англійці довгий час вважали найкращим своїм танком

американський «Грант», який, насправді, був паршивою машиною. Але ж він мав 75-мм гармату!

На недоліки техніки наклалися недоліки організаційної структури. Напередодні війни британські танки були зведені в полки і бригади, дивізії з'явилися набагато пізніше. Їхня організація залишала бажати багато кращого. Навіть після кількох років війни англійці вперто чіплялися за концепцію суто танкових з'єднань. Подивіться додатки. У німецьких танкових дивізіях, які воювали в Африці, був тільки один танковий полк. Решта – мотопіхота, артилерія, розвідка, зв'язок тощо. У англійців – танки, танки і тільки танки. Тут слід сказати, чому в книжці використовуються два різних визначення британських танкових частин: танкові та бронетанкові. Річ у тім, що англійці ділили свої танки на крейсерські та піхотні. У складі одного полку ці машини не уживалися. Тому полки, оснащені крейсерськими танками, ми називаємо бронетанковими (Armoured), а полки, оснащені піхотними танками, носили офіційну назву армійських танкових (Army tank).

Взагалі, назви британських полків – це окрема пісня. Та ще й яка! Так зберігати традиції вміють одні тільки англійці. Замість вульгарних номерів, на кшталт 123456789-й танковий полк, вони дбайливо зберегли всі середньовічні назви. Чорна варта! Гніді королеви! Дербіширські йомени! Шервудська лісова варта! Ланкаширські фузілери! І зрозуміло, ніхто не посмів чіпати драгунів і уланів. При цьому зустрічаються вже зовсім незрозумілі конструкції, на кшталт: *King's Royal Rifle Corps* – Короля королівський стрілецький корпус. Причому абсолютно окремо від власних короля полків – *King's Own Regiments*. Британська артилерія цілком природно ділилася на Королівську Кінну, польову, середню і ще пес знає яку. Ні, воювати за такої організації армії рішуче неможливо!

Плачевна картина, що постає перед нами, ясно показує, що це не Роммель битви вигравав. Їх програвали Рітчі, Каннінгхем, О'Коннор та інші. Описи битв у пустелі разюче нагадують щось до болю знайоме. Правильно! Крім усього іншого, ці книги багато в чому пояснюють, яким чином німці в 1941 і 1942 роках так успішно перемелювали численні радянські дивізії, багаторазово поступаючись у кількості танків і незмірно поступаючись у їхній якості. Повна відсутність взаємодії, непідготовлені атаки, неправильно обраний напрямок удару, чвари між командирами... А результат? Гранично простий. Дві 88-мм зенітки за кілька годин винищують танкову бригаду. І результат бою залежить тільки від одного: вистачить у німців снарядів чи ні. По суті справи, це були не битви, а навчальні стрільби (для німців, зрозуміло). Те ж саме, гадаю, відбувалося і на Східному фронті.

Людина, яка підготувала перемоги і поразки

Розповімо трохи докладніше про людину, яка підготувала для англійських танкових частин, що діяли в Північній Африці, всі їхні перемоги і всі їхні поразки. У книжці він згадується мимохідь, а даремно, тому що він зіграв роль більш значну, ніж будь-який з інших британських генералів.

Генерал-майор Персі Клегхорн Стенлі Гобарт був відомий усьому Королівському Танковому Корпусу як «Хобо», хоча ніхто так не називав його в очі. Ще на початку 30-х років він прославився як найкращий експерт-танкіст на полігонах біля Солсбері. У 1937 році його призначили начальником відділу військової підготовки у військовому міністерстві. Це призначення він прийняв без найменшого захоплення,

оскільки в британській армії існувало тверде упередження проти механізації і танків. Рік у міністерстві був для Гобарта нелегким. Однак, прибувши до Єгипту, він зустрів ще більшу ворожість. Головнокомандувач британськими військами в Єгипті генерал-лейтенант сер Роберт Гордон-Фінлейсон зустрів його словами: «Я не знаю, навіщо ви сюди з'явилися, і ви мені зовсім не потрібні!».

«Хобо» вже мав безліч ворогів в армії, здебільшого тому, що він не терпів дурнів і не любив муштру та показуху. Крім того, він був палким прихильником танків і танкової війни.

Однак «Хобо» не дозволив, щоб ворожість Гордон-Фінлейсона завадила йому. Він негайно приступив до перетворення Мобільної Дивізії на потужну ударну силу. Спочатку вона складалася з Каїрської кавалерійської бригади (пізніше названої легкою бронетанковою бригадою), групи танків і групи підтримки. Ударна сила – танки були зведені в 1-й і 6-й Королівські танкові полки. Кавалерійська бригада складалася з 7-го і 8-го гусарських полків, що мали на озброєнні легкі танки, і 11-го гусарського, який з 1928 року був озброєний бронетанковими Роллс-Ройс. Група підтримки складалася з 3-го полку королівської кінної артилерії і 1-го батальйону бронетанкових автомобілів, який потім був реорганізований у моторизований батальйон. Усі машини цих підрозділів були зношені, оскільки останніми роками британський уряд економив рішуче на всьому. В особливо поганому стані перебували танки. Проте, незважаючи на всі труднощі, Гобарт вирішив зосередити свої зусилля на навчанні своєї нової дивізії розосередження, гнучкості та мобільності. Потрібно було навчити дивізію рухатися на великих швидкостях і діяти на широкому фронті. Йому довелося подолати безліч перешкод, навіть прямий саботаж. Але ентузіазм і рішучість «Хобо» жодного разу не похитну-

лися. До серпня 1939 року він сколотив з'єднання, яке здобуде славу як 7-а бронетанкова дивізія, безсмертні «Пустельні щури». На жаль, Гобарту не вдалося покомандувати цією дивізією в бою. Він був звільнений від командування і відкликаний до Англії. Знову причиною стали його живий характер і різкість, хоча в цьому разі він був абсолютно правий. Місце Гордон-Фінлейсона зайняв генерал-лейтенант «Джамбо» Вілсон, з яким у «Хобо» давно були дружні стосунки. Однак після одних навчань між ними пробігла чорна кішка. «Хобо», як і всі нормальні танкові командири, вважав за краще перебувати на передовій. Знайти його в штабі було просто неможливо, хоча, на думку більш ортодоксального Вілсона, командир має перебувати саме там. Ця відсутність взаєморозуміння призвела до сутички, і Вілсон написав Вейвеллу, повідомивши, що більше не впевнений у Гобарті, і зажадав призначити нового командира танкової дивізії. «Хобо» відбув без суперечок. Генерал О'Коннор, який чудово працював разом із Гобартом, пізніше говорив, що Мобільна Дивізія – це найбільш навчений підрозділ, який він коли-небудь бачив.

Місце Гобарта зайняв генерал-майор Майкл О'Мур Кріг, однак вплив Гобарта відчувався ще довго після його від'їзду.

Роммель і англійці

Особливих уявлень противник бездарних англійських генералів не потребує. Роммель, якого незабаром по обидва боки фронту стали звати «Лис пустелі», почувався в пустелі, як удома. Чудовий тактик, у чому всі вже переконалися, він прагнув командувати військами прямо з лінії фронту, віддаючи накази по радіо або особисто. Його особистий вплив на хід бою був дуже великий. Роммель був лицарем і людиною

честі. Це засвідчив навіть Вінстон Черчилль, виступаючи в палаті громад у січні 1942 року: «Нам протистоїть дуже відважний і умілий противник. Незважаючи на вогонь війни, що розділяє нас, я можу сказати, що це великий генерал». Додамо: особливо якщо його порівнювати з млявими і нерішучими британськими генералами. Такої ж думки про Роммеля був і Окінлек, який на початку липня 1941 року змінив Вейвелла на посаді британського головнокомандувача силами Середнього Сходу. Він виявився досить дурним, щоб віддати такий наказ:

УСІМ КОМАНДИРАМ І НАЧАЛЬНИКАМ ШТАБІВ

ВІД: Головнокомандувача

Існує реальна небезпека, що наш друг Роммель стане для наших солдатів чаклуном або опудалом.

Про нього і так уже говорять занадто багато. Він у жодному разі не надлюдина, хоча він дуже енергійний і має здібності. Навіть якби він був надлюдиною, було б украй небажано, щоб наші солдати повірили в його надприродну міць.

Я хочу, щоб ви всіма можливими способами розвіяли уявлення, що Роммель є чимось більшим, ніж звичайний німецький генерал. Для цього видається важливим не називати ім'я Роммеля, коли ми говоримо про противника в Лівії. Ми повинні згадувати «німців», або «країни Осі», або «противника», але в жодному разі не загострювати увагу на Роммелі.

Будь ласка, вживіть заходів до негайного виконання цього наказу і доведіть до відома всіх командирів, що з психологічного погляду це справа найвищої важливості.

(Підписано) К.Дж. Окінлек

Зрозуміло, такий наказ лише підвищив репутацію Роммеля, а не принизив її. Цілком очевидно, що англійці цінували Роммеля вище, ніж вище командування німецької армії. Генерала Вальтера фон Браухіча, начальника ОКХ, дратувала неповага Роммеля до вищих інстанцій. Франц Гальдер, начальник штабу армії, взагалі не переносив Роммеля і називав його вискочкою. Роммель був готовий ігнорувати будь-який наказ, якщо не був із ним згоден. Він ставив на добре ставлення Гітлера до нього. Однак навіть Гітлер не став змінювати дещо дивного становища, за якого Роммель був лише другою людиною в Африці.

Шкода, не було реалізовано ідею переведення Роммеля на Східний фронт, що витала в повітрі. Навіть якщо наші генерали і не вміли воювати, то вже противника вони не боялися. Я не можу уявити собі подібний наказ за підписом Жукова, що забороняє згадувати «самого Гудеріана».

«Монті»

Слід сказати дещо і про людину, яку англійці вважають своїм найбільшим полководцем ХХ століття. У своїй книзі «Від Пустелі до Балтики» генерал Роберте розповідає про першу зустріч із Монтгомері. Роберте тоді командував 22-ю танковою бригадою в Алам-Хальфі. Йому повідомили, що слід очікувати на візит нового командувача 8-ї Армії. Роберте тоді мучився животом і саме повернувся з-за найближчого пагорба, коли побачив прибуття великої компанії. Він упізнав Хоррокса, Ерскіна і де Гінгана. Однак «маленького чоловічка з білими вузлуватими колінами, в австралійському капелюсі й без усяких знаків розрізнення» він прийняв за нового військо-

вого кореспондента. Тому Робертс вирішив, що Монті прибуде пізніше, і вже зібрався було уточнити, коли ж з'явиться Велика Людина, як австралійський капелюх запитав: «Ви знаєте, хто я такий?» Роберте ввічливо відповів: «Так, сер». Він розумно припустив, що краще не показувати свого незнання. «І звичайно, це був Монті!»

Монті вже встиг зрозуміти, що має затиснути армію в кулаці і більше не допускати, щоб накази командира слугували «темою для дискусії», як то було до його прибуття. У своїх мемуарах він пише: «Я прийняв командування прекрасним матеріалом. Щоб зрозуміти це, не знадобилося багато часу. 8-ма Армія складалася із загартованих у боях дивізій. Однак офіцери і солдати були збентежені останніми подіями, що призвело до втрати впевненості. «Відважні, але заплутані», як їх назвав пізніше прем'єр-міністр».

Було б неправильно бачити в Монтгомері командира, майже не знайомого з танковою війною, на тій підставі, що він не мав досвіду використання танків до прибуття до 8-ї Армії. Хоча пізніше він іноді використовував переобладнаний танк М3 «Грант» як командний пункт, він не вивчав танків і досі не командував танками в бою, як його супротивник Роммель. Однак битва при Ель-Аламейні показала, що він планував і готував бій методично і всебічно. А перевага в силах, особливо в танках, дозволила йому вести бій твердо і рішуче. Абсолютно ясно, що Монті поважав танкістів, він навіть почав носити їхній чорний берет, який просто прилип до нього і швидко став його відмінною рисою. Як писав у біографії Монтгомері лорд Чалфонт: «Фотографії Монтгомері в кашкеті, крилатому капелюсі та береті показують, як незграбна маленька людинка поступово перетворилася на такого собі мученика, який увійшов в історію». Потрібно зазначити, що раніше жоден

британський генерал не використовував у великих операціях такої великої кількості танків. Крім того, Монтгомері домігся безсумнівних успіхів у боях проти одного з найталановитіших танкових командирів Другої Світової війни.

До кінця кампанії в Північній Африці Монтгомері мав «8-му Армію, перетворену на його подобу. Він виробив центральний пункт своєї військової доктрини – ефективний ланцюг командування і віддана армія».

Однак щоб армія діяла ефективно, їй потрібен якщо не геніальний, то хоча б нормальний командувач. Чи можемо ми сказати це про Монтгомері? Не впевнений. Якщо згадати всі операції Монтгомері, починаючи з Ель-Аламейна і закінчуючи діями в Європі, то виявиться, що він знав лише один тактичний прийом: лобовий удар значно переважаючими силами. Причому навіть цей удар завжди організовувався не найкращим чином. Ви можете назвати хоч одну операцію, в якій війська Монтгомері з ходу проривали ворожу оборону? Я – ні. Мені пам'ятається, що Монті завжди доводилося наносити і два, і три удари, щоб домогтися свого. Навіть знаменитий Ель-Аламейн не є винятком із цього. І вже остаточно спантеличує спроба прориву лінії Марет. У руках Монтгомері ціла армія, а на штурм сильно укріпленої позиції вирушають... два батальйони! Зате два корпуси стоять і чекають розвитку подій, «щоб увійти в прорив».

Недарма в книзі «Людина, яка заарештувала королеву і розпустила парламент» якийсь відставний капітан каже чинному фельдмаршалу: «А зараз тікайте звідси швидше. Через кілька хвилин увійде мій сержант, він воював під вашим командуванням в Африці».

Одне необхідне уточнення. Більшість назв я наводжу відповідно до довідкових карт, виданих Головним управлінням геодезії та картографії у 80-х роках. Саме там село Чуїгі з «Записок солдата» Омара Бредлі перетворюється на Шувайки. Напевно, все-таки не слід беззастережно довіряти англійським транскрипціям арабських назв.

Те ж саме можна сказати про назви німецьких танків. Я зберіг традиційні для р*сійської літератури T-III і T-IV і не став міняти їх на новомодні Pz.III або Pz.IV. Хоча я прекрасно знаю, як пишеться *Panzerkampfwagen* або *Sonderkraftfahrzeug*, я говорю р*сійською! Давайте не будемо космополітизувати і низькопоклінствувати, як радив товариш Сталін.

Розділ 1

ПОЯВА ЛИСА ПУСТЕЛІ

Шлях римлян

Друга Світова війна розпочалася 1 вересня 1939 року, коли Вермахт Адольфа Гітлера, очолюваний хваленими «панцер-дивізіями», вторгся до Польщі. Вірна своїм союзним зобов'язанням Велика Британія 3 вересня оголосила війну Третьому Рейху. Через кілька годин те саме зробила Франція. Однак, як і в роки Першої Світової війни, Італія знайшла вигіднішим не поспішати зі вступом у війну на боці Німеччини. Протягом наступних 9 місяців Беніто Муссоліні та його фашистські сподвижники із захопленням, жахом і заздрістю сліdkували, як легіони Гітлера трощать одну країну за іншою, Польща була завойована за 5 тижнів. Данія – за кілька годин. Усі великі міста Норвегії були захоплені протягом 2 днів. Нідерланди протрималися 6 днів. Бельгія капітулювала через 3 тижні після початку німецького вторгнення. Нацистські війська здавалися непереможними, народився новий термін – *бліцкриг* – блискавична війна. До кінця травня 1940 року навіть наполегливий британський експедиційний корпус у Франції був розбитий і відчайдушно намагався встигнути втекти з європейського материка, перш ніж Гітлер прикін-

чить його. Французька армія, яку фахівці до 1939 року вважали найсильнішою у світі, була розгромлена менш ніж за 3 тижні і більше не становила серйозної сили. Усе це переконало амбітного Муссоліні, що Німеччина вже виграла Другу Світову війну. 26 травня він викликав двох вищих офіцерів, начальника штабу армії маршала П'єтро Бадольйо і маршала авіації Італо Бальбо, до своєї резиденції – палаццо Венеція в Римі. «Якщо Італія бажає сидіти за столом мирних переговорів, коли буде ділитися світ, вона повинна вступити у війну і зробити це швидше», – заявив дуче.

Бальбо, головнокомандувач італійськими військами в Північній Африці і губернатор Лівії, обмінявся поглядами із завойовником Ефіопії Бадольйо.^[1] Муссоліні це помітив і спробував докорінно придушити всі їхні заперечення, заявивши, що 5 червня Італія вторгнеться до Франції.

Бадольйо ввічливо поцікавився у Муссоліні, чи розуміє він усі наслідки такого наказу. Він заявив, що італійська армія абсолютно не готова до війни, як і вся країна. Тільки 20 відсотків дивізій укомплектовані до штатного складу. Понад 70 відсотків танкових дивізій не мають жодного танка. У солдатів не вистачає навіть мундирів. Колонії абсолютно не підготовлені до війни. Торговий флот розсіяний по всьому світу. Бадольйо спробував продовжити, але Муссоліні різко обірвав його: «Історію не роблять запасами мундирів».

Італія оголосила війну західним союзникам 10 червня, і Франція капітулювала через 11 днів. Хоча Гітлер відмовився віддати розчарованому Муссоліні території, на які претендував дуче, усе-таки французька капітуляція значно зміцнила становище Італії в Північній Африці. Риму більше не потрібно було турбуватися про вторгнення у свої лівійські колонії з

Французького Алжиру, який був нейтралізований німецькими перемогами. Після того як західний фланг опинився в безпеці, Муссоліні міг повернути на схід, щоб захопити Єгипет, Суецький канал і нафтові поля Середнього Сходу. Принаймні, він так думав. На боці італійців була величезна чисельна перевага. Бальбо мав 250000 осіб у Лівії. Герцог Аоста командував ще 300000 в Ефіопії та Східній Африці. Більшу частину військ Аости становили тубільці, які показали свою цілковиту неспроможність у боях з англійцями, хоча в той момент про це ніхто не підозрював. Натомість Бальбо одразу чудово зрозумів, у якому важкому становищі опиняться його «піші» війська, якщо почнеться маневрена війна з англійцями. Однак він загинув занадто швидко, не встигнувши переконати в цьому Муссоліні. 28 червня 1940 року цей знаменитий авіатор був збитий біля Тобрука вогнем італійських зеніток. Його змінив маршал Рудольфе Граціані, 58-річний ветеран кампаній у Східній Африці та Ефіопії. Він мав прізвисько «вбивця тубільців» після своєї кампанії з умиротворення Лівії. Захопленим тубільним вождям зв'язували руки і ноги, а потім скидали з літаків з висоти кількох сот футів прямо на табори заколотників. Пізніше він використовував отруйні гази і бактеріологічну зброю під час спроб умиротворення Ефіопії. Однак, як і Бальбо, Граціані сумнівався в можливості наміченого дуче вторгнення в Єгипет. Крім того, Граціані серйозно страждав від наслідків поранення, отриманого в Марселі 9 жовтня 1934 року. (Він був важко поранений, коли терорист убив короля Югославії Олександра I і міністра закордонних справ Франції Луї Барту). Але Муссоліні вказав маршалу, що його армія за чисельністю перевершує англійські війська в Західній Пустелі майже в 10 разів, і зажадав перейти кордон Єгипту.

Якщо італійці в Лівії здавалися жахливо сильними, то англійці в Північній Африці виглядали дійсно слабкими. Більша частина британської армії перебувала в Англії, готуючись відбити німецьку висадку. Для захисту Єгипту вдалося нашкодити зовсім небагато військ. З'єднання Західної Пустелі (пізніше перейменоване на XIII корпус) під командуванням генерал-лейтенанта сера Річарда О'Коннора складалося з двох недоукомплектованих дивізій: 7-ї бронетанкової генерал-майора сера Майкла О'Мура Кріга і 4-ї індійської генерал-майора сера Ноеля Бересфорд-Пірса.^[2] Разом вони налічували близько 30000 солдатів.

Але цифри дуже часто можуть ввести в оману. Найкращим прикладом цьому слугують північно-африканські кампанії 1940 року. Італійська армія була однією з найгірших у Європі. Її озброєння (зокрема багато гвинтівок) належало до періоду Першої Світової війни. Вона мала мало артилерії і протитанкових гармат. А те, що вона мала, було застарілим, як і вся інша техніка. Її танки свої ж солдати називали «самохідними трунами», вони не могли зрівнятися навіть із найгіршими з британських танків. Але найголовнішою слабкістю італійської армії була відсутність мобільності. Це було особливо відчутно в Африці, оскільки в пустелі мобільність необхідна не тільки для досягнення перемоги, а й для порятунку. Однак італійським солдатам усюди доводилося подорожувати пішки. У результаті моральний дух окремих солдатів був дуже низьким, а впевненості в перемозі не було взагалі. Солдат знав, що йому доведеться битися з європейською армією, а начальники оснастили його для каральної колоніальної експедиції. Рядовому італійському солдату в Лівії майбутнє малювалося в найпохмуріших тонах.

Маршал Граціані не страждав на манію величі, що терзала Муссоліні. Він не бажав наступати на Каїр, тому зважився перетнути кордон тільки після того, як дуче пригрозив усунути його від командування, якщо він протягом 2 днів не почне наступ. 13 вересня ударні сили Граціані – італійська 10-та Армія генерала Маріо Берті – перетнули кордон Єгипту. 16 вересня його авангард, 1-ша дивізія чорносорочечників, досягла села Сіді-Баррані, за 65 миль від кордону. Тут, на подив союзників, італійці зупинилися і не зробили ні кроку далі. Поки італійці відпочивали, підвозили постачання, споряджували ланцюг укріплених таборів на схід і південь від Сіді-Баррані, вони повністю передали ініціативу англійцям.

Тим часом О'Коннор і його начальник, головнокомандувач британськими військами на Середньому Сході генерал сер Арчибалд Вейвелл, готувалися завдати італійській армії нищівного удару. Ер-Він Роммель, знаменитий «Лис пустелі», пізніше заявив, що Вейвелл єдиний з його супротивників мав іскру генія. Вейвелл любив робити несподівані для противника ходи. «Ніколи не дозволяйте зв'язати себе путами ортодоксальності. Завжди думайте самостійно, і пам'ятайте, що натовп зазвичай помиляється», – якимось сказав він.^[3] Вейвелл наказав О'Коннору 9 грудня раптово атакувати позиції італійців біля Сіді-Баррані. Однак рано вранці цього дня британський авангард був виявлений підполковником Вітторіо Реветра, командувачем італійської винищувальної авіації в Лівії, який здійснював рутинний патрульний політ. Він негайно повідомив Граціані про те, що побачив «значну кількість одиниць бронетехніки». На його потрясіння і здивування, Граціані спокійно відповів: «Викладіть все це в письмовому вигляді». Пізніше Граціані заявив, що передав підлеглим рапорт Реветри, зауваживши, що все це вкрай сумнівно.

ЗМІСТ

Передмова	3
<i>Розділ 1</i>	
Поява Лиса пустелі	16
<i>Розділ 2</i>	
Перед битвою.....	42
<i>Розділ 3</i>	
Лис пустелі атакує першим.....	97
<i>Розділ 4</i>	
«Котел» і Бір-Хакейм.....	135
<i>Розділ 5</i>	
Найтсбрідж і прорив до Прибережної дороги	164
<i>Розділ 6</i>	
Прорив лінії Газала.....	186
<i>Розділ 7</i>	
Найбільша перемога Роммеля	204
Епілог	248
Ілюстрації.....	267
Примітки	280